

Pozsonyi Zoltán

Egy (bor)kereskedő nemes.* Vincze Pál hivatali és üzleti karrierje

Biográfiát írni illúzió – summázta szkeptikusan *Pierre Bourdieu*. A szociológus úgy fogalmazott, hogy az élet nem más, mint egy mindenféle értelmet nélkülöző káosz, így az életpálya megrajzolására kiválasztott tettek, események, érzések csak az egyén vagy az őt megfigyelő tudatában alkotnak (fiktív) egységet. A „párizsi olasz” mikrotörténések doyenje, *Giovanni Levi* pozitívabban állt a műfajhoz, szerinte a kiválasztott hős kulturálisan és társadalmilag meghatározott – a normarendszer rései között meglévő – döntésszabadságát kell a vizsgálódás fókuszába állítani. *Patrice Gueniffey* arra figyelmeztet, hogy a normatív struktúrák sohasem merevek és koherensek, hanem folyamatosan változó szerkezetek, fejlődésük, átalakulásuk, lerombolásuk a társadalmi szereplők műve. A mikrokozmoszhoz kötődő egyén életpályájában a szükségszerűség igazolása helyett az akarat, a választás, a véletlen, az esetlegesség feltárása a biográfus legfőbb feladata. *Hedwig Röckelein*, s a gyakorló életrajzíró, *Kövér György* úgy véli, hogy a görcső alá vett személy karrierje mellett személyiségének belső magvát (karakterét), magánéletének rejtett dimenzióit is érdemes feltérképezni. Nem haszontalan kinyomozni, hogy valaki a családi körben, az üzleti életben ugyanúgy viselkedik-e, mint a közéletben. Manapság a biográfia (újra) virágkorát éli, ám a műfaj csak akkor teljesíti küldetését – vallja *Jacques Le Goff* –, ha képes megmutatni egy egyéni életút történelmi jelentőségét.¹

Bourdieu provokatív ars poeticája ellenére, elfogadva az új típusú biográfiaírás módszertani alapvetéseit, felvázoljuk Vincze Pál különböző életterületeken folytatott társadalmi akcióit, az azokban mutatott viselkedésformáit, emellett rávilágítunk arra, hogy miként tudta kamatoztatni gazdasági, társadalmi, kulturális erőforrásait, kognitív tőkéjét (kereskedő szellem) a különböző normarendszerek keretei között.

* A tanulmány megírását a *Jász-Nagykun-Szolnok Megye Tudományáért Alapítvány* támogatta. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltárban folytatott anyaggyűjtés során *Lengyel Katalin* Bihar vármegyére, *dr. Kovács Ilona* Debrecenre vonatkozó forrásokkal kapcsolatban adott értékes tanácsokat. A könyvtárközi kölcsönzést a szolnoki Damjanich János Múzeum osztályvezetője, *Pató Mária* végezte. Az anyagi segítséget, s nevezettek munkáját ezúton is köszönöm.

¹ Levi 2000. Gueniffey 2000. Röckelein 2002. Kövér 2000. Uő. 2002. Az életrajzírás módszertanára, gyakorlati alkalmazására az *Aetas* 2002/2–3. száma ad támpontokat.

Családi (rizikó)faktorok

„Nem azt érdemlik ám a meg boldogult Atyámnak azon N[eme]s Communitásnak dolgaiban tett sok fáradozásai, hogy azoknak emlékezete vele együtt porba temetessen” – fakadt ki a túrkevei tanácsnak küldött levelében a bécsi nemesi testőrségben szolgáló Vincze Pál. A huszonegy éves ifjú – a család tájékoztatását alapul véve – fölényesen kérte számon a nagykun település első emberétől, hogy miért nem foglalkozott a csikós által „elveszített” lovak kárpótlásával. Felfokozott indulattól vezérelve a tanácstagokat irigységgel vádolta, s figyelmeztette a főbíró a „tréfálás” befejezésére, ellenkező esetre kemény fellépést ígért („az emberrel nagyon katonásan szoktam bánni”) az öt gyermekora óta ismerő Kun Jánosnak, apja keresztkomájának, egykori kocsmabérlő társának! [Kiemelések – P. Z.] A mezőváros vezetői válaszlevelükben először megmagyarázták, hogy panaszos megkeresés hiányában nem vizsgálhatták a csikós felelősségét, majd didaktikusan ráirányították Vincze Pál figyelmét fékevesztett stílusára. „Leszerelő” levelük megtette hatását: Vincze Pál sűrű bocsánatkérések közepette esedezett Kun János és a tanács jóindulatának visszaszerzéséért.²

A fenti események első látásra megmagyarázhatatlannak tűnnek, hisz a konfliktusban résztvevő felek, illetve családjaik jól ismerték egymást, évtizedek óta a községet irányító privilegizált csoportba tartoztak. Vincze Pál (anyai és apai ágon is nemes) felmenőit összesen tizenhétszer választották Túrkeve főbírájává, továbbá a familia tagjai több mint fél évszázadon keresztül ültek a tanácsban.³ A Vinczék társadalmi presztízsük mellett anyagi erejükkel is kiténtek (ahogy arrafelé manapság is mondják) Keviben. A jászkunok életében sorsfordítónak tartott 1745-ös *redempció*⁴ után, a család akkori feje, Vincze Márton 272 katasztrális hold szabadparasztnak minősülő földet (153 hold szántó, 119 hold kaszáló) váltott, illetve vásárolt. Az 1760-as évek közepén ő rendelkezett a legnagyobb birtokkal Túrkeveben.⁵

2 Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár (JNSZML) Túrkeve közigazgatási iratai. (V. A. 501/b.) Cap. A. Fasc. 4. No. 54/1798. A tisztviselők megsértéséért büntetés járt. Articuli 1844. 96.; Statuta 1844. 32–34. A főbíró keresztelte Pál meghalt öccsét, Sándort. Idősebb Vincze Pál bátyjával és a főbíróval 1776 és 1779 között kibérelte a település kocsmáit. JNSZML Túrkeve háztartási iratai. (V. A. 501/e.) Contractusok 1751–1854.

3 Örsi 1996. 17., 50–51.

4 A Jászkun Kerület 1702-ig királyi koronabirtok volt, majd földesúri tulajdonba (Német Lovagrend, Pesti Invalidus Ház) került. 1745-ben a jászkunok 500 ezer rajnai forintért megváltották a területet (redempció). A lakosok anyagi erejük és hadiadójuk arányában válthattak földet a 25 jászkun településen. A jászkunok az állami szolgálatok (hadiadó, nádori census, nemesi felkelés, áthaladó katonaság ellátása) mellett az öngazgatás fenntartására fizettek adót, s még közmunkával is tartoztak. Bagi 1995. 49–57.

5 A redempciókor Túrkeveben rovásonként mérték a földet, 1 rovás 22 rajnai forintba került. A családfő 528 forintért (24 rovás) váltott földet. Bagi 1995. 43. A vásárlások időpontja ismeretlen, de két évtizeddel később már 34 rovásnyi föld szerepelt a neve mellett. JNSZML Túrkeve összeírásai. (V. A. 501/d.) 1765-ből származó lajstrom. 1 rovás 8 katasztrális holdnak felelt meg. Az alábbiakban ebben a mértékegységben adom meg a területnagyságot. A szántó és kaszáló átváltására JNSZML V. A. 501/b. Cap. C. Fasc. 7. No. 2/1803–1804.

A vizsgálatunk tárgyát képező Vincze Pál apja megszakításokkal öt évben ült a főbírói székben, települési karrierje csúcán pedig a Nagykun Kerület fizetés nélküli esküdt ülnökévé választották.⁶ Vincze Pál nem helybeli, hanem egy cívis nőt vett nőül, választottja a neves debreceni professzor, Piskárkosi Szilágyi Sámuel Sára nevű lánya lett. A Nagykunságba kerülő tizenhét éves hajadon anyja a tehetős debreceni kereskedőket és főbírókat adó Szeremley család leszármazottja volt.⁷ A Szilágyiak – a Szeremleyek révén – az Érmelléki járásban Jankafalván, a Váradai járásban Jákóhodoson, Hegyközpályiban és Hegyközkovácsiban rendelkeztek birtokrészekkel a 18. században.⁸

A pár házassága különösen termékenynek mondható, hisz az együtt töltött harminchárom év alatt tíz gyerek látta meg a napvilágot.⁹ Férje 1792-es végzetes infarktusát követően Szilágyi Sára nyakába szakadt az eladósorba került lányok kiházásítása, s a három kiskorú felnevelése is. Feltehetően nagyban támaszkodott a már a tizenhatodik életévét taposó Pálra, a legfontosabb ügyeket azonban maga intézte – meglehetősen kevés sikerrel. Az egymást érő konfliktusok között volt egy közös vonás: az özvegy minden megoldatlan helyzetért a tanácsot hibáztatta.¹⁰ A sorozatos összeütközések közül gyakorlatilag két eset mutat rá a fokozatosan éleződő ellentét eredőire. 1795-ben Mária nevű lánya kalapban jelent meg az istentiszteleten. A település prédikátora (aki az özvegy sógora volt), a tanácsstagok kérésének eleget téve, megintette a lányt. Az „öltözet isten előtt semmit sem teszen, hanem az igaz és tiszta szív a mely ő felsége előtt kedves” – érvelt a református teológus lánya, majd így folytatta: Mária „soha kunsági Asszony nem lesz és őnéki soha sem prédikátorok annyira inkább közönséges Tanács nem fog parantsolni”.¹¹ 1805-ben a nótárius Szilágyi Sárát utasította vagyonsajstromjának kiegészítésére, mert kevesebb lábas jószágot, szolgát tüntetett fel, mint amennyit valójában bírt. Az özvegynek több se kellett, a tanáccsal szemben felgyülemllett nemtetszését ismét papírra vetette. „Disznó élet a kunsági élet [...]

6 JNSZML Jászkun Kerület nemesi közgyűlésének jegyzőkönyvei. (IV. A. 1/a.) 1783. okt. 13. 480. Az esküdt ülnökök peres eljárásoknál, a tisztviselők választásánál, a települési kasszák ellenőrzésénél tevékenykedtek. Minden településnek csak 1 fizetett esküdtje lehetett. Bánkiné 1995. 66., 244.

7 Nagy 1863. 687–690. Nagy 1865. 711–712. Nagybákay 1942. 4–15. Szinnyei 1909. 910.

8 Bársony–Papp–Takács 2003. 312. Nagy 1863. 711–712. A Szeremleyek öse Szikszai Kiss Péter volt, ő szerezte a négy települést 1698-ban. Nagybákay 1942. 28–31., 49. Fényes 1839. 77–80., 98.

9 Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár. Egyházi anyakönyvek mikrofilm-másolatai. A 2180. Piskárosi Szilágyi Sára (1752. 10. 10. Debrecen). A 2181. A pár esküvője (1769. 10. 4. Debrecen) Magyar Országos Levéltár (MOL) X. szekció – mikrofilmtár A 2452. Ismeretlen nevű fiú (1770. ? – 1778. 6. 20.), Sára (1772. 11. 13.), Julianna (1775. 2. 18.), Pál (1777. 4. 1.), Márton (1779. 7. 9. – 1779. 7. 11.), Mária (1780. 9. 28.), Zsuzsanna (1783. 4. 1.), Eszter (1786. 7. 25.), Sándor (1789. 1. 20. – 1790. 11. 28.), Klára (1792. 8. 25. – 1794. 11. 25.)

10 JNSZML Túrkeve tanácsulési jegyzőkönyvei. (V. A. 501/a.) (szolgálonő felfogadása) 595–596/1792., (adósságok behajtása) Uo. 377. 394–396. 401. számok alatt 1793-ban.

11 JNSZML Túrkeve törvényszéki jegyzőkönyveinek mellékletei. No. 158/1795.

*nem hijába Nagy Emlékezetű Atyám nem akart adni az itt való paraszt életre, a leg nagyobb ember telenség előre való nem látás betsülettel való nem gondolás, hogy egy ilyen asszonyt meg nem tudnak különböztetni a paraszt renden lévőktől.*¹² [Kiemelések – P. Z.] A fentiekből egyértelműen kiviláglik, hogy Szilágyi Sára nemesi öntudata ütközött a jászkun szabadparaszi társadalmi léttel. Az özvegy nem a Jászkun Kerületben szocializálódott, így képtelen volt elfogadni, hogy a nemes redemptusoknak birtokuk után ugyanúgy kell adózni, mint a nemteleneknek. Azt meg végképp nem tudta tolerálni, hogy a települési tanácsba a birtokosok voksaival bekerülő nemtelenek nemeseknek is dirigálhatnak.¹³

Vincze Pál Túrkevibe küldött levele tehát nem egy előzmény nélküli támadásként, hanem egy hosszú küzdelem újabb és határozott ütéseként értékelhető. A nemesi mentalitását feladni képtelen Szilágyi Sára viselkedésével elvágta a familia és a települési elit között több emberöltőre visszanyúló, a megelőző generációk idején gondosan ápolt szoros személyközi kötelékeket. Sorozatban elkövetett megfontolatlan akcióival jelentősen beszűkítette egyetlen fia helyi karrierlehetőségét, ami a Jászkun Kerületben való közéleti szereplés főpróbájának minősült.

A (segítséggel megmászott) hivatali grádics fokai

Apja halála után Pál jelentős szerepet kaphatott a majd 100 holdas (56 szántó, 43,5 kaszáló) jószág irányításában, ám nővérei férjhezmenetele után családja helyett saját érdekeit helyezte előtérbe. 1796 őszén a nemesi testőrségbe való bejuttatását kérte a Jászkun Kerület közgyűlésétől, amit az támogatott is nagybátyja testőri múltjára, családja presztízsére való tekintettel.¹⁴ A gárda alkapitánya örömmel vette jelentkezését, ám közölte vele, hogy 1798-ig nem lesz üresedés a testőrségnél. Alig telt el egy fertály esztendő az elutasítás után, Vincze Pál a testőrséghez kerülés siettetését kérte a közgyűléstől! A tisztviselők nyugalomra intették a türelmetlen ifjút, s megígérték, hogy jelöltségét kiemelt figyelemmel kísérik.¹⁵ Nem kizárt, hogy a Jászkun Kerület vezetése lépéseket tett az ügyben (bár ezt források nem bizonyítják), mindenesetre 1797 júliusában a nádori alka-

12 JNSZML V. A. 501/b. Cap. C. Fasc. 9. No. 60/1805. Szilágyi Sára szolgájának a lajstromból való kihagyását annak nemesi származásával indokolta.

13 A nemesek elégedetlensége gyakran az adófizetés kapcsán tört felszínre. Bánkiné 1982. 370–371. Bagi 1995. 77., 207. Bagi 2006. 204–211. A nemesek 1802-től bizonyos esetekben (büntetőügy, katonai szállítás, elszállásolás, út- és hídjavitások) felmentést kaptak. Bánkiné 1982. 369. A nemesek beilleszkedésének problémáira a Jászkun Kerületből hoz példákat Rác 1988. 169., 194–203. A túlzott nemesi öntudat kifejeződésére Kósa 2001. 46–58.

14 JNSZML Jászkun Kerület nemesi közgyűlésének közigazgatási iratai. (IV. A. 1/b.) Fasc. 2. No. 1841/1796. Nagybátyja, Vincze István a gárda felállításakor került Bécsbe, de csak egy évet szolgált ott. Hellebronth é. n. 392. A testőrség jelentőségére, mobilizációs szerepére K. László é. n. 32., 36–37., 48. Für 2000. 80–81. Ódor 1995. 261.

15 JNSZML IV. A. 1/a. 794/1797.

pitányt értesítették felvételéről.¹⁶ Vincze Pál kitöltötte az ötéves szolgálati időt, aminek a csúcspontja s egyben záróakkordja az 1802-es diétán tett szolgálata lehetett.¹⁷ Pontosan tudta, hogy leszerelését követően (anyja „akciói” miatt) Túrkeviden esélytelenül pályázik választott vagy kinevezéssel járó pozícióra. Pályája töretlenül folytatódhatott volna, ha kérelmének megfelelően főhadnagyi rangban áthelyezik az 1800-ban felállított 12. számú Palatinus („Nádor”) huszárezredhez, melynek tulajdonosa József nádor, a Jászkun Kerület legfőbb bírása volt. Óhaja nem teljesült, az elutasítás okát nem rögzítették.¹⁸ Ez azonban nem szegte kedvét, testőri szolgálatára hivatkozva a családi jószág hadiadó alóli felmentése mellett esküdt ülnökké történő kinevezését kérte a nádortól. Első kérése „természetesen” elutasításra, második meghallgatásra talált.¹⁹ Vincze a Nagykun Kerületben szerzett fontos tisztség megkaparintásával kikerülte a helyi elitet, s úgy tűnt, hivatali elfoglaltságai mellett a Túrkeviden lévő gazdaság teendői kötik majd le erejét.

Mindezt a következő év történései egyértelműen cáfolják: Vincze Pál kiköltözött a Jászkun Kerületből, s anyja egyik érmelléki birtokán, Jankafalván telepedett le. 1803 karácsonya előtt Bihar vármegye nemesi közönsége előtt igazolta kiváltságos származását.²⁰ Nem tudjuk, hogy mi készítette lakhelyének megváltoztatására, az új milióban azonban mindent előről kellett kezdenie. A vármegyei hivatalviselés számléltárját a legelső foktól mászta meg: 1805-ben lett esküdt, s három évig az is maradt.²¹

1808 közepén hirtelen fordulat következett be az addig peres eljárásoknál, végrehajtásoknál segédkező Vincze Pál életében: ideiglenesen helyettesítette a nagyváradi akadémia prodirectori posztjára távozó számvevőt. Az ajánlás szerint Vincze pozícióját két tényezőnek köszönhetette. Elsőként az esküdti szerepkör kiváló betöltését, másodikként testőri múltját (!) említették. A gárda jogi, gazdasági, hadtudományi képzése a Jászkun Kerület után az ország legnagyobb vármegyéjében is gyümölcsöző volt számára.²² A sikertörténet azonban karácsony előtt jutott csúcspont-

16 JNSZML IV. A. 1/b.(elutasítás) Fasc. 2. No. 70/1797. (felvétel) Uo. No. 1168/1797.

17 Hellebronth i. m. 393. A szerző hibás adatokat közöl Vinczéről, jászságinak tünteti fel, s azt állítja, hogy testőri szolgálata előtt vármegyei írnok volt.

18 JNSZML IV. A. 1/b. Fasc. 1. No. 1076/1801. Feltehetően helyhiány állt az elutasítás háttérében. A Hellebronth-féle névanyag szerint a testőrök többsége a hadsereg állományába került (vissza) testőri szolgálatát követően.

19 JNSZML IV. A. 1/a. 2204/1802. Uo. 360/1803.

20 Hajdú-Bihar Megyei Levéltár (HBML) Bihar vármegye közigazgatási iratai. (IV. A. 1/b.) Fasc. 8. No. 15/1803.

21 HBML Bihar vármegye nemesi közgyűlésének jegyzőkönyvei. (IV. A. 1/a.) 1509/1805. Vincze az érmelléki járás „honor” esküdtje lett. Dolgozatunk egyes részeihez szemléletben közel álló reformkori kariertörténetet közöl Völgyesi 2003. A táblabírákra Hudi 2006. A nemesi karrier vármegyei szintű elemzésére Dominkovits 1991. Ódor 1995. A vármegyei hivatalviselésre vonatkozó szóbeli információkat Takács Péternek köszönöm.

22 Szabályzat mondta ki, hogy a leszerelt testőrök a vármegyei tisztújításokon, a kormányzati hivatalok (kamara, só- és postahivatalok stb.) betöltésénél előnyt élveznek. Ballagi 1872. 384.

jára: a számvevői hivatalt betölteni akaró négy jelölt közül ő kapta a legtöbb voksot.²³ Három esztendővel később Vincze mind a számvevői tisztségre, mind az érmelléki járás főszolgabírói posztjára pályázott. A Váradolasziban tartott tisztújítás alkalmával a közgyűlésen megjelentek számvevőnek választották meg.²⁴ A „kudarcc” nem tántorította el, 1816-ban újfent kandidált szűkebb, választott pátriájának főszolgabírói tisztségére, de emellett a szakhivatalnak számító, a számvevői tisztségnél magasabb fizetéssel járó, nagyobb társadalmi presztízsű főjegyzői posztért is ringbe szállt. (Nem tudni, hogy a „szakhivatalok” felől mi vezette a „hagyományos törvényhatósági” karriert jelentő, embert próbáló főszolgabírói pozíció irányába.) Hiába telt el öt esztendő, a vármegye nemesi közönségének Vincze Pálról alkotott véleménye jótányit sem változott: voksaikkal egyik pozícióba sem ültették, viszont megerősítették – munkájának magas szintű ellátásáért – eredeti tisztségében. A főispán feltehetően tudta, hogy Vincze szívügyének tekinti járása előljárói pozícióját, ezért élve hivatali jogkörével tiszteletbeli főszolgabírónak nevezte ki.²⁵

Már-már úgy tűnt, hogy – minden erőfeszítése ellenére – örökre számvevő marad, de egy véletlennek és a vármegyei irányítás szándékának köszönhetően magasabb pozícióba lépett. Gróf Rhédey Lajos főispáni adminisztrátor 1821 novemberében kinevezte a Mojszin Miklós halálával megüresedett hadi főadószedői pozícióba. A particularis gyűlésnek írott levelében a megbízást Vincze Pál erkölcsi feddhetetlenségével, tizenhárom éve tartó számvevői serénységével, precizitásával indokolta.²⁶ Szinte még meg sem száradt a tinta az okiraton, amikor a közgyűlésen a „statusok” szóvá tették a pozíció betöltésének körülményeit. Nemcsak azt kifogásolták, hogy a főispáni adminisztrátor a rendek megkérdezése nélkül döntött, hanem azt is, hogy Vincze kizárólag a „kis gyűlés” előtt tette le az esküt.²⁷ A főispáni jogkört gyakorló Rhédey hivatalosan nem vett tudomást az ellenvetésekről, sőt Vinczét (másik két személlyel együtt) még táblabírónak is kinevezte 1822 tavaszán.²⁸ Az adminisztrátor emberének számító adószedő azonban nem sokáig élvezhette pozícióját, mert 1825-ben csúfos vereséget szen-

23 HBML IV. A. 1/a. 759/1808. Uo. 2070/1808.

24 Uo. 1268/1811.

25 Uo. 382/1816. A kinevezés még a tisztújítás napján, 1816. július 1-én megtörtént, ám a jegyzőkönyvben csak 1817. január 9-én rögzítették. Uo. 23/1817.

26 HBML IV. A 1/b. Fasc. 5. No. 948/1821.

27 HBML IV. A. 1/a. 2480/1821. A kinevezés után elfogyott a rendek türelme, állításuk szerint Rhédey sokadik alkalommal viselkedett önkényesen, ezért kívántak a diétához fordulni. Ez azonban még fenyegetésnek is kevés volt, hisz az uralkodó rendeleti kormányzással, az országgyűlés kikapcsolásával, a vármegyék gyengítésével kívánta elérni pénz- és hadügyi céljait. Vörös 1980. 624–631. A rendek mindkét területen kereszttbe tudtak tenni a kormánynak. Ennek tükrében értékelődik fel a hadi adószedő pozíció, s annak betöltője.

28 HBML IV. A. 1/b. Fasc. 5. No. 94/1822. A rendek szóvá tették, hogy a kinevezésekkel, a közgyűlések időpontjának titkolásával Rhédey semmibe veszi jogaikat. HBML IV. A. 1/a. 142/1822. Vincze kinevezése az elmérgesedett politikai viszonyok függvényében értelmezhető, hisz a táblabírók döntő többségét a tisztújításokon nevezték ki. Hudi 2006. 45.

vedett a tisztújításon.²⁹ Noha a rendek 1821-ben nem személyét, felkészültségét, hanem hivatalba kerülésének módját kritizálták, amikor lehetőséget kaptak, megvonták tőle a bizalmat. Pontosabban fogalmazva, ő lett – kiszolgáltatott helyzeténél fogva – a rendek és a főispáni adminisztrátor csatározásának az áldozata. Hivatali pályája ezzel az aktussal befejeződött, a későbbiekben egyszer sem tűnt fel a neve a tisztújításokon. (Egyébként a családban az a hír járta, hogy Vincze Pál megromlott egészségi állapota miatt távozott tisztségéből!)³⁰ Bármennyire is balul ütött ki Vincze utolsó közéleti szereplése, húszéves karrierjének végére – indulási körülményeihez képest – magasra jutott.

Merkantil mentalitás

A reformkor hajnalán majd 8000 lelket számláló Túrkeve gazdálkodásában a 19. század közepéig (hasonlóan a környező nagykun mezővárosokhoz) a csekély jövedelmezőségű földműveléssel szemben a felhalmozást lehetővé tevő árutermelő állattartás számított meghatározó ágazatnak. Az 1808-ben négy országos vásár tartására jogot kapott Berettyó (Túr) parti nagykun települést sajátos földrajzi helyzete miatt a jelentős utak elkerülték, s a közelben nem keresztezték egymást, így nem fejlődhetett – a közeli Mezőtúrtól, a távolabbi Gyulától, Szolnoktól eltérően – a térség meghatározó vásárvárosává. Bár a mezővárosi cím megszerzése után a termények, a kézművesipari termékek egyre nagyobb arányban cseréltek gazdát, az állatkereskedelem még sokáig meghatározó maradt a nem túl nagy forgalmú vásárokon.³¹

Noha három helyen osztottak szőlőföldet Túrkeviben, a település borból nem volt önellátó. A mezőváros csapszékeit üzemeltető tanács a helyi, gyengébb minőségű borokon kívül Nagykőrösről, Egerből, Kecskemétről, Tisza-mellékről, illetve Bihar vármegyéből, ezen belül is az Érmelléki és a Váradai járásból vásárolt bort méregett a kocsmákban.³² A források 1811-ben említik először az érmelléki Jankafalváról, Vincze Páltól származó bor kevi kocsmákban való árulását. A borszállításra a település fogadott fel (először sikertelenül) helybeli fuvaroso-

29 HBML IV. A. 1/a. 1982/1825. A megválasztott hadi főadószedő, Ferdényi József 1977, a harmadik helyen befutó Vincze 226 szavazatot kapott.

30 JNSZML Felsővályi Vincze család iratai 1700–1898. (XIII. 4.) No. 73/1825. Vincze Pál Bőnyben élő unokaöccse azt írta apjának, Vincze Lajosnak Túrkevibe küldött levelében: „sajnálom, hogy Pál Bátyánk az betegsége miatt resignált” [lemondott].

31 Dankó 1996. 339–355.

32 JNSZML V. A. 501/e. Contractusok 1751–1854. Jelzett időszak alatt csak egy rövid ideig, 1836 és 1839 között bérelte magánszemély (görög Kondorosi Mihály) a kocsmákat. JNSZML V. A. 501/e. Borbírói számadások. 1800–1838. A Tisza-melléki borok Tiszakürtől, Tiszasasról, Tiszaföldvállról, Cibakházáról származtak. Szilágyi 1996. 290–292.

kat.³³ 1818 augusztusában éppen Vincze Pál birtokáról, „Jankáról” hozták a nedűt, amikor is a hordók „kifúródtak”.³⁴ 1814 végén a kocsmai készletek kimerüléskor voltak, ezért a borbírák hivatalos levélben kértek árajánlatot Bihar vármegye számvevőjétől. A nagykun mezőváros vezetése 200 öreg cseber bort akart venni Vinczétől, aki „kedvessen vette” a megkeresést, s közölte a tanáccsal a kért mennyiség (fel nem tüntetett) árát.³⁵ 1819 tavaszán az előzetes egyeztetések feltehetően sikeresek lehettek, mert egy népes delegáció utazott Jankafalvára a bor minőségének megvizsgálására. A kóstolással egybekötött vizit meggyőzte a borbíró, hisz alig egy hónap múlva már meg is érkezett a nem túl nagy tételnek minősülő (417 kis cseber) borszállítmány Túrkevibe. Ebből azonban csak 167 kis cseberért fizetett a tanács, a fennmaradó mennyiséget hitelbe hozták el.³⁶ Vincze azonban nemcsak a mezőváros fizetése hiánya miatt kénytelen volt engedelményeket tenni. Valószínűleg a borbíró elszámította magát, s 1812 telére túl sok „ó bor” maradt meg. A település vezetése megkérte a számvevőt, hogy a bor árát „lágýítssa” meg vagy vegye vissza (!) a nyakukon maradt készletet.³⁷ Vincze a rendkívül tiszteletteljes megszólítást követően először a tanáccsal ötödik éve folyamatosan fenntartott üzleti kapcsolatáról értekezett, majd nagyon finoman szőtt logikával észébe juttatta a testületnek, hogy a tőle 1811-ben elszállított 1200 öreg cseber bort a településnek egyharmaddal kevesebbet adta, mint más vásárlóinak. A tanács akaratának befolyásolása végett keserű hangon panaszkodni kezdett az újonnan készített hordók költségéről, majd a borfelvásárlásra fordított, számszerűleg nem jelzett kiadásairól ejtett szót. Végül elfogadta a bor árának csökkentését, s reményét fejezte ki, hogy a jövőben legalább a saját termését a mezőváros felvásárolja.³⁸ A levél kézhez vétele után, január végén a szenátorok elhatározták, hogy az utoljára elhozott borért kis cseberenként az eredetileg kialkudottnál két váltóforinttal kevesebbet adnak a bihari számvevőnek. Ezen döntésüket a március utolján tartott gyűlésükön (ahol Vincze is részt vett) megerősítették.³⁹ Talán még haza sem ért Jankafalvára, amikor a kevi bor-

33 JNSZML V. A. 501/a. 89/1811. JNSZML V. A. 501/e. Borbírói számadások. 1811–1812.

34 JNSZML V. A. 501/a. 383/1818. Az ilyen „balesetek” előidézői gyakran a részeg fuvarosok voltak. Szilágyi 1996. 291.

35 Uo. 596/1814. A tanács novemberben 2600, decemberben már csak 518 forinttal tartozott. Vincze mindkét alkalommal sürgette a summa kiegyenlítését, de a kért mennyiség elszállítását nem tette függővé a törlesztéstől. A bihari vagy ritkán debreceninek is nevezett kis cseber (csöbör, tinna) 50 iccés (42,42 liter), a nagy (öreg) cseber 100 iccés volt. Bogdán 1990. 255–256. A Nagykun Kerületben – a bihari területekhez való gazdasági kötődés miatt – a mértékegység a korszakban végig használatban volt. JNSZML IV. A. 1/b. Fasc. 4. No. 929/1834. Emellett használták még a kantát (10 icce; 8,4 liter) is.

36 JNSZML V. A. 501/a. 255/1819., 310/1819.

37 Uo. 350/1812.

38 JNSZML V. A. 501/b. Cap. E. Fasc. 7. No. 101/1813.

39 JNSZML V. A. 501/a. 23/1813. 65/1813. Eredetileg egy öreg cseberért 20 forintot fizetett volna a tanács.

bíró rájött „hibás számadására”: az árcsökkenés alá eső bormennyiség ugyanis nem 590, hanem 1053 kis cseber volt.⁴⁰ A hamarjában értesített Vincze késői reakciója mögött a gazdasági számítások pontos elkészítése húzódnak meg. Az 1812-ben Kevibe szállított mennyiséget egy számvevőtől elvárható precizitással vetette papírra. A bortranszportokat hordó és cseberszámra lebontó, táblázatos kimutatást készítő Vincze udvariasan ugyan, de kategorikusan elutasította a tanács kifogásait, észrevételeit. Kérte a települési vezetést a „szekeres emberek” mellett az előző évi borbíró kihallgatására is, mondván csak ők tudják hitelt érdemlően bizonyítani a Nagyváradról elszállított, eredetileg Mojszin Miklós hadi főadószedő tulajdonát képező bor mennyiségét.⁴¹ Az ügy folytatásáról nincs információ a jegyzőkönyvben, ám az 1813-as év borbírói számadásából kiderül, hogy a tanács igazat adott Vinczének, s kifizette neki jogos követelését.⁴²

Nem csak Vinczével, hanem a fenti helyek termelőivel, a Jászkun Kerületben kereskedő görögökkel, zsidókkal is az imént bemutatott több lépcsős, gyakran hosszúra nyúlt tárgyalási folyamat után kötött üzletet a szállítás rendkívül jelentős kockázatát magára vállaló tanács.⁴³ Vincze, aki termelő és mások borát felvásárló kereskedő volt egy személyben, nem hazafiúi szeretetből⁴⁴ (bár ezt mindig hangsúlyozta) ment bele az elhúzódó kifizetésbe, az esetleges visszavásárlásba, hanem azért, mert a (Debrecen kivéve) lanyha borkereskedelemmel bíró Bihar vármegyében feltehetően nehezebb(n) tudta értékesíteni a sok száz, esetenként ezer hektóra rúgó „veres” és „fejér” borát.⁴⁵

A borbírói számadások tanúsága szerint korszakunkban a tanács minden évben nyereséggel üzemeltette a kocsmákat, s valószínűleg az 1810-es években évi 5000–10 000 váltóforint értékben szállító Vinczének is tisztos nyereség ütötte a markát. Noha a következő másfél évtizedben kevesebb bort adott el Túrkevének, mind a mennyiség, mind az érték (3000–5000 forint) tekintetében ő volt a település legjelentősebb „borbeszállítója”. Rajta kívül senki sem mondhatta el ma-

40 Uo. 69/1813. ill. V. A. 501/e. Borbírói számadások. 1812–1813. Az 1812-es esztendő borbírói számadását először nem fogadták el, nem tudni, hogy ebben szerepet játszott-e a Vinczével való nézeteltérés.

41 JNSZML V. A. 501/b. Cap. E. Fasc. 7. No. 85/1813. Eredetileg 11348 forinttal tartoztak Vinczének, aki 10138 forintot követelt a tanácson, míg az csak 9212 forintot kívánt neki adni. A vita tárgya az eltérő számításból fakadó 926 forintos (463 kis cseber ára) különbözet volt.

42 JNSZML V. A. 501/e. Borbírói számadások. 1813–1814.

43 A 18. század végén a borkereskedők zsidók, örmények, görögök közül kerültek ki Biharban is. Takács 2005. 83., 87.

44 JNSZML V. A. 501/b. Cap. F. Fasc. 1. No. 107/1814. Ebben a levelében szinte ódát zengett Kevéhez fűződő különös vonzódásáról.

45 A bihari borértékesítés nehézségeiről Feyér 1981. 332. Az 1811-ben 2400 kis cseber (több mint 1018 hektó), 1812-ben 1308 kis cseber (majd 555 hektó) bort szállítottak Vinczétől.

gáról, hogy negyedszázadon keresztül itták a borait a kevi kocsmákban.⁴⁶ Az ártárgyalások során (alkupozíciójának javítása érdekében) gyakran hivatkozott a nagykun mezővároson kívüli üzleti partnereire, ám a felvevőhely(ek)re, az eladott mennyiségre még utalást sem tett.

A sikeres borkereskedelmi tevékenységet folytató Vincze az 1810-es évek elején a só árusítását is tervbe vette.⁴⁷ Eredetileg a sót (a többi jászkun településhez hasonlóan) Keviben is a görögök árulták a tanácstól árendált boltjaikban, de az üzlet nem érthette meg nekik, így azzal már egyre kevésbé foglalkoztak a századforduló környékén. A tanács – tapasztalva a görögök passzív hozzáállását – megfogadta a Jászkun Kerület ajánlását, s 1800-tól maga vállalta fel a lakosok sóval való ellátását.⁴⁸ Amikor, 1812-ben Vincze azt kérte a települési vezetéstől, hogy sóházat üzemeltethessen, akkor a szenátorok – hivatkozva persze a település jogosítványára – támogatták szándékát.⁴⁹ A tanács – ezzel is csökkentve nem csekély kötelezettségét – privilégiumot adott a bihari számvevőnek, aki viszont nem élt a lehetőséggel. A következő esztendőben megkérdezte ugyan a tanácstól, hogy a település kocsisai mennyiért fuvaroznák el a felvásárolt sót a szolnoki elosztóból Kevibe, ám a szállítás megkezdését továbbra is halogatta.⁵⁰ A település vezetése nyilván gyorsan felmérte a helyzetet, s engedélyt adott szolnoki kereskedőknek és helyi görögöknek az emberi fogyasztás mellett a marhatartáshoz is elengedhetetlen só árusítására. Néha meggyűlt ugyan a baja a megszabott árnál drágábban értékesítő kupecekkal, de a kiegyensúlyozott ellátás miatt nem kényszerült arra, hogy átvegye tőlük az értékesítést. 1818 januárjában levélben keresték meg Vinczét, hátha kedve támad élni az évek óta kihasználatlan privilégiumával.⁵¹ Vincze alázattal megköszönte a tanács bizalmát, majd körmondataiban a külső körülményekkel – sóháznak való helyiség hiánya, hivatali elfoglaltsága – magyarázta a szállítás és az árusítás elmaradását.⁵² A mentegetőzés

46 JNSZML V. A. 501/e. Borbírói számadások. 1809–1835. 1822-ben, 1833-ban nem hoztak tőle bort. Az 1824 és 1829 közötti időszakra nincs borbírói kimutatás. A megmaradt számadások tanúsága szerint az éves bortranszportok értéke más eladók esetében nem érte el az 5000 váltóforintot.

47 A sóbányászat a középkor óta regáléjog volt. A Kamara a vármegyékre, a szabad kerületekre kivetett szolgálatként és fizetségért juttatta el a sót az elosztókba, ahonnan a kereskedők szabadon vásárolhattak. A Tisza mentén – Tiszaújlak, Tárkány, Tokaj, Szeged mellett – Szolnok volt a legjelentősebb sóelosztó központ. Bellon 2003. 168–169. Szolnokra nemcsak vízi úton érkezett az áru, már a 18. század végén is előfordult, hogy bihari szekerezők Debrecenből szállítottak sót a kamarai mezővárosba. Takács 2005. 99–100.

48 A jászkunsági görögök kereskedelmi tevékenységére Papp 1987. Az ügy részletei JNSZML IV. A. 1/a. 360/1800. JNSZML V. A. 501/a. 150/1800.

49 JNSZML V. A. 501/a. 267/1812. Vincze a sóházat az egyik boltban akarta üzemeltetni, amihez nem járult hozzá a tanács.

50 Uo. 343/1813.

51 Uo. 35. ill. 36/1818. 1816-ban egy szolnoki kereskedő családot és egy helybeli görögöt figyelmeztettek a só limitált áron történő árusítására. Uo. 771/1816.

52 JNSZML V. A. 501/b. Cap. G. Fasc. 2. No. 150/1818.

hátterében azonban anyagi okok állhattak, bizonyára felmérte, hogy nem tud olyan hasznot realizálni, mint a borból, így bele sem vágott az üzletbe.

IRODALOM

- Articuli Jazygum et Cumanorum. 1844. Pest.
- BAGI GÁBOR 1995: A Jászkun Kerület társadalma a redempciótól a polgári forradalomig 1745–1848. Szolnok.
- BAGI GÁBOR 2006: Nemesi sérelemlevelek a Jászkun Kerületből (1790–1840). In: Zádorné Zsoldos Mária (szerk.) Zounuk 21. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve. Szolnok, 203–229.
- BALLAGI ALADÁR 1872: A magyar királyi testőrség története, különös tekintettel irodalmi működésére. Pest.
- BÁNKINÉ MOLNÁR ERZSÉBET 1982: Nemesek a Jászkun Kerületben. Levéltári Szemle XXXII. évf. 2–3. sz. 367–373.
- BÁNKINÉ MOLNÁR ERZSÉBET 1995: A Jászkun Kerület igazgatása 1745–1876. Szolnok.
- BÁRSONY ISTVÁN–PAPP KLÁRA–TAKÁCS PÉTER 2003: Az úrbérrendezés forrásai Bihar vármegyében. A Szalontai és a Váradi járás. Debrecen.
- BELLON TIBOR 2003: A Tisza néprajza. Ártéri gazdálkodás a tiszai Alföldön. Budapest.
- BOGDÁN ISTVÁN 1990: Magyarországi hossz- és földmértékek 1661–1874. A Magyar Országos Levéltár Kiadványai IV. Budapest.
- DANKÓ IMRE 1996: A javak cseréje, az árucseré, a vásárok Túrkevéjén. In: Örsi Julianna (szerk.) Túrkeve földje és népe. II. köt. Túrkeve, 339–362.
- DOMINKOVITS PÉTER 1991: Hivatalvezető nemesek, hivatali pályák Győr vármegye tisztikarában 1816–1848. Levéltári Szemle XLI. évf. 1. sz. 3–18.
- FEYÉR PIROSKA 1981: A szőlő- és bortermelés Magyarországon 1848-ig. Budapest.
- FÉNYES ELEK 1839: Magyarországnak s a hozzákapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben. IV. köt. Bihar vármegye. Pest.
- FÜR LAJOS 2000: A berceli zenebona, 1787. Kísérlet a történelmi pillanat megragadására. Budapest.
- GUENIFFEY, PATRICE 2000: A biográfia a megújuló politikatörténetben. Aetas XV. évf. 3. sz. 136–149.
- HELLEBRONTH KÁLMÁN (szerk.) é. n.: A magyar testőrségek névkönyve 1760–1918. Budapest.
- HUDI JÓZSEF 2006: Táblabírák a reformkori vármegyei közéletben. In: Kövér György (szerk.) Zsombékok. Középosztályok és iskoláztatás Magyarországon. Társadalomtörténeti tanulmányok. Budapest, 39–75.
- KÓSA LÁSZLÓ 2001: „Hét szilvafa árnyékában”. A nemesség alsó rétegének élete és mentalitása a rendi társadalom utolsó évtizedeiben Magyarországon. Budapest.
- KÖVÉR GYÖRGY 2000: Biográfia és történetírás. Aetas XV. évf. 3. sz. 150–156.
- KÖVÉR GYÖRGY 2002: A biográfia nehézségei. Aetas XVII. évf. 2–3. sz. 245–262.
- K. LÁSZLÓ JÓZSEF é. n.: Mozzanatok a magyar nemes testőrök életéből. In: Hellebronth Kálmán (szerk.) A magyar testőrségek névkönyve 1760–1918. Budapest, 30–54.
- LEVI, GIOVANNI 2000: Az életrajz használatáról. Korall 2. sz. 81–92.
- NAGYBÁKAY ANTAL 1942: Egy barokk-kori főbíró élete. Szeremley Sámuel a nemes kalmári társaság tagja és családja. Debrecen.
- NAGY IVÁN 1863., 1865.: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. X., XII. Pest.
- ÓDOR IMRE 1995: A megyei „elit” a 18. századi Baranyában. In: Á. Varga László (szerk.) Vera (nem csak) a városban. Tanulmányok a 65 éves Bácskai Vera tiszteletére. Rendi társadalom – Polgári társadalom, Supplementum. Budapest, 253–263.

- ÖRSI JULIANNA 1996: Túrkeve története a XVIII. században. In: Uő (szerk.) Túrkeve földje és népe. II. köt. Túrkeve, 5–60.
- PAPP IZABELLA 1987: Görög kereskedők a Jászkunságban. In: Botka János (szerk.) Zounuk 2. Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve. Szolnok, 303–321.
- RÁCZ ISTVÁN 1988: Városlakó nemesek az Alföldön 1541–1848 között. Budapest.
- RÖCKELEIN, HEDWIG 2002: A pszichohistorikus módszer hozzájárulása az „új történelmi” biográfiához. *Aetas* XVII. évf. 2–3. sz. 231–244.
- Statuta pro judiciis Jazygum et Cumanorum. 1844. Pest.
- SZILÁGYI MIKLÓS 1996: A mezővárosi társadalom belső szervezete és külső kapcsolatai. In: Örsi Julianna (szerk.) Túrkeve földje és népe. II. köt. Túrkeve, 275–312.
- SZINNYEI JÓZSEF 1909: Magyar írók élete és munkái. XIII. köt. Budapest.
- TAKÁCS PÉTER 2005: „Biharország” vásárai és vásároló népe a 18. század utolsó harmadában. In: ifj. Barta János – Papp Klára (szerk.): Bihar vármegye az úrbérrendezés idején. Debrecen, 79–132.
- VÖLGYESI ORSOLYA 2003: Családtörténet, politikatörténet, mikrotörténelem. (Egy reformkori, Békés megyei politikai karrier: Novák Antal). In: Dobrossy István (szerk.) Mikrotörténelem: vívmányok és korlátok. Rendi társadalom – Polgári társadalom 12. Miskolc, 128–141.
- VÖRÖS KÁROLY 1980: Az abszolutizmus és a rendiség konfliktusának kiújulása (1812–1830) In: Mérei Gyula (főszerk.) Magyarország története 1790–1848. V/1. köt. Budapest, 601–663.